
ÖTÜKEN

KIYAMET MİTOLOJİLERİ

Kurtla Kıyamete Kalmak

Gönül Yonar

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1437
KÜLTÜR SERİSİ: 837

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 16267

ISBN: 978-605-155-841-7

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Göktürk Ömer Çakır

Son Okuma: Alperen Can

Kapak Tasarımı: Ceyhun Durmaz

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: Karakış Basım

Baskı: İmak Ofset Basım Yayın San. ve Tic. Ltd. Şti.
Sertifika Numarası: 12531 Tel: (0212) 444 62 18

İstanbul- 2019

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

GÖNÜL YONAR; İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümünden mezun oldu. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde *2000 Sonrası Türk Edebiyatında Konusunu Siyerden Alan Romanlar* adlı teziyle 2015 yılında yüksek lisansını tamamladı. Aynı üniversitede doktora çalışmalarına devam etmektedir. Yazarın, *Türk Edebiyatında Fantastiğin Kökenleri* (Ötüken Neşriyat, 2011) ve *Yaratılış Mitolojileri* (Ötüken Neşriyat, 2015) adlı eserleri bulunmaktadır. Fantastik edebiyat, mitoloji, arketipler konularında çalışmalarına devam etmektedir.

Kızım Ayşe Beyza'ya...

İÇİNDEKİLER

Altın Üçgende Bir Mitik Dünya – Mite Dair 18
Mite Dair Bir Muhayyile 26
Hikâyenin Sonu - Eskatolojiye Dair 29
Tufan Eskatolojik Bir Mit Midir? 42
Kıyametin Evi Kudüs 43

1. BÖLÜM
SON ATEŞ DANSI:
İRAN'IN ESKATOLOJİK HİKÂYELERİ

Zerdüştlükte Kıyamet 53
Zerdüştlükte Eskatolojik Kahramanlar 56
Mesih- Saoşyant 56
Dahhak 62

2. BÖLÜM
YAHVE KRALLIĞI'NA DOĞRU:
İBRANİ ESKATOLOJİK HİKÂYELERİ

Sürgünlerin Yarattığı Eskatoloji 70
Tarihin Biçimlendirdiği Eskatoloji 73
Tevrat'ın Anlattığı Eskatoloji 78
Temel Eskatolojik Anlayışlar 83
Tanrı'nın Krallığı 83
Binyılcılık (Millenarianism) 86
İbrani Eskatolojik Kahramanları 90
Mesih 90
Kyros (Koreş/Cyrus) 100
Deccal/Armilus 105
Ye'cuc-Me'cuc (Gog Magog) 109
İbrani Eskatolojisinde Kudüs 114
Mesih'in İneceği Kudüs 116
Toplanma Mekânı Kudüs 117
Kutsal Mezar Yeri Kudüs 119

3. BÖLÜM
KURTLA KIYAMETE KALMAK: TÜRKLERİN ESKATOLOJİK HİKÂYELERİ

Kök Tengri İnancı ... 128
Ruh ve Ölüm ... 132
Evren Tasavvuru ... 134
Türklerde Eskatoloji Mitleri ... 138
Kıyamet Alametleri ... 140
Dünyanın Sonu (Kalgançı-Çak) ... 142
Kutadgu Bilig'de Kıyamet ... 148
Kurtla Kıyamete Kalmak ... 149
Eskatolojik Kahramanlar ... 153
Kurt ... 153
Mangdı-şire (Mehdi) ... 153
Maydere (Mesih) ... 153
Kıyamet Kehanetleri ve Türkler ... 157

4. BÖLÜM
ALTIN ÇAĞ: HIRİSTİYAN ESKATOLOJİK MİTLERİ

Hıristiyan Sanatı ve Eskatoloji ... 163
Hıristiyanlığın Eskatolojik Kehanetleri ... 168
Yeni Ahit'in Anlattığı Eskatoloji ... 170
Temel Eskatolojik Anlayışlar ... 174
Tanrı'nın Krallığı ... 174
Binyılcılık ... 176
Evangelizm ... 179
Hıristiyanlığın Eskatolojik Kahramanları ... 185
Mesih ... 185
Deccal ... 188
Gog Magog ... 193
Armageddon Savaşları ... 195
Paskalya ... 197
Hıristiyan Eskatolojisinde Kutsal Mekân: Kudüs ... 200
Dua Mekânı Kudüs ... 200
Hac Mekânı Kudüs ... 202

5. BÖLÜM
SON UYARI: İSLAMIN ESKATOLOJİK MİTLERİ

Kur'an-ı Kerim'de Kıyamet 209
Hadis ve Tali Kaynaklarda Eskatoloji 221
Kıyamet Alametleri 222
Eskatolojik Kahramanlar 228
Kurtarıcı Tipi Mesih/Mehdi 228
Deccal 233
Dabbetü'l-Arz 239
Duhan (Siyah Duman) 240
İsrafil ve Sûr'u 242
Ye'cuc ve Me'cuc 244
İslam Eskatolojisinde Kudüs 249
Miraç Makamı Kudüs 250
Cennetin Kapılarını Sırlayan Kudüs 251
Eskatolojik Bir Mekân Olarak Kudüs 253
Escha'ya Dair Son Söz 256

Kaynaklar 260

GİRİŞ

KİTABA DAİR

"Gerçek anlamda yeni bir şeyin başlayabilmesi için
eski çevrimin kalıntı ve yıkıntılarının tümüyle yok olması gerekir.
Bir başka deyişle, mutlak bir başlangıç elde etmek istenirse,
dünyanın sonunun kesin olması gerekir."
Mircea Eliade

Bundan yaklaşık sekiz yıl önce mitolojinin Türk edebiyatındaki karşılığını bulmak üzere yola çıktığımızda Doğu muhayyilesinin zengin birikimi ile karşılaşmıştık. İnsanlığın bu kadim hikâyelerinin ayrı kategoriler halinde gruplandırılarak ilim dünyasına kazandırılması düşüncesi bizi yekûn bir mit dünyası ile karşı karşıya getirdi. Köken mitleri önemliydi. Her medeniyet kendi varlık izlerini bulmak için söylenmiş, konuşulmuş, aktarılmış, yazılmış kaderlerini hafıza yoluyla hep bu hikâyeler üzerinden günümüze taşımıştı. Onları alanın uzmanlarının eserlerinden derleyip bir araya getirmek heyecan vericiydi. Sümer, İran, Mısır, Asya, İslam ve İbrani köken mitolojilerindeki hikâyelerdi bunlar. *Yaratılış Mitolojileri böyle bir heyecanla var olmuştu."*

Köken mitlerine dair hikâyelerin devamının gelmesi gerekiyordu. *Yaratılış Mitolojileri*'nin yanına en çok yakışacak insanlık hikâyesini uzun süre aradığımızı söyleyebilirim. Aslında yaratılışı en iyi bütünleyen bir mitolojik birikimin peşindeydik. Kâinatın bir devinim yaparak kendisini sürekli yenilemesi ya da yenileme yollarını farklı biçimlerde yapması ve bir şekilde o ilk yaratılışa eklemlenmesinden ilham alarak nihayet bir başlangıç (köken) hikâyesine en çok yakışacak mitsel birikimin ne olduğuna karar verdik: Escha yani dünyanın sonu ile ilgili mitler. Başlangıç ve son. Bir bütünün başı ve sonu. Birbirini bütünleyen bu iki ucun nihai birleşimini hikâyeler üzerinden okumaya çalıştık. Bütün "son" mitleri, "köken" ve "yaratılış" mitlerinin parçalarıdır. Çünkü bütün "son" mitleri, başlangıçtaki zamana benzer bir kozmos hayal eder. Bu kitapta anlatacağımız hikâyeler *Yaratılış Mitolojileri*'nde anlatılan hikâyelerin nasıl bir son ile karşılaşacağına dair mitsel anlatıları içermektedir.

Eskatoloji dünyanın son gününde olacak şeyleri anlatır. Eskatolojinin iki temel başlığı vardır: Birisi kozmik yok oluş yani dünyanın tamamen yok olması, diğeri ise bireysel yok oluş yani insanın ölümü. Bu kitapta evrenin kozmik bir yok oluşla sonlanmasına dair hikâyeler okuyacaksınız. Yani, önceden göstergelerinin oluştuğu, insanlar tarafından beklenilen, geri döndürülemez bir sona doğru evrilen, dünyanın tamamının şiddetli olaylara maruz kalacağı ve yeryüzünün öngörülemez bir yere dönüşeceği hadiselerin anlatıldığı mitleri ele alacağız. Buradaki temel odak noktamız dünyanın kozmik yok oluşudur.

Kitapta, eskatoloji içerikli kaynaklarda yer alan üç konu kapsam dışında tutulmuştur. Biri bireysel eskatoloji yani insanın ölümü, diğeri bireysel ölümün artalanları olan "öte dünya" tasavvurudur. Kapsam dışında tutulan üçüncü konu ise tufan hadisesidir. Birçok kültürde "küçük kıyamet" olarak adlandırılan, insanın ölümü üzerine kurulmuş mit ve ritüeller, ölüm, kabir, kıyamet, ahiret, a'raf, mahşer gibi konuları içine alan bireysel eskatoloji alanıdır. Kıyamet sonrası yargılama, ceza-ödül, gidilecek yer, cennet, cehennem, kabir hayatı, ebedî yaşam ve ebedî ceza gibi konular da bu kapsamdadır ve kitabın dışında tutulmuştur.

Tufan hadisesiyle ilgili anlatıları da kitabın dışında tuttuk. Tufan, kâinatın tümüyle ve tamamen yok oluşu değildir. Hayatın kaldığı yerden devam ettiği ve mekânın dünya olmayı sürdürdüğü tufan, kozmik bir olay değil, kendisinden sonra insanlığın aynı gerçeklik sınırları içinde, öngörülebilir koşullarda yeniden hayata başlamasının mümkün olduğu bir olay olduğundan onu kıyamet hikâyeleri içine dahil etmedik. Bize göre tufan, kâinatın öngörülemez koşullarda büyük şiddette ve şaşırtıcı olaylarla bir anda sonunun geldiği bir eskatolojiyi karşılamaz. Eskatoloji mitlerinde insanlık, tufan gibi bölgesel bir felakete maruz kalmaz. Onun karşılığı kozmik olmayan bir cezalandırmadır. Yıkım toptan ve tamamen değildir. Ancak daha sonra iyiler ya da kurtulmuşlar vasıtasıyla aynı gerçeklik düzlemi üzerinde yani mevcut yeryüzünde yeni bir hayat başlar. Mekân bu dünyadır. Tufan mitlerinde seçilmiş bir çiftin veya topluluğun ödüllendirilerek tekrar dünya yaşamını devam ettirmelerinin sağlanması ve yaşamın kaldığı yerden devam etmesi söz konusuyken eskatoloji mitlerinde; yargılamanın ve hesabın temel alındığı, kozmik, toptan,

ön belirtilerinin (Mehdi, Mesih, Deccal) gerçekleşeceği bir yok oluş söz konusudur. Birçok araştırmacının tufanı eskatolojik mitler içinde saymasına rağmen biz bu ayrım üzerinden tufan mitlerini eskatolojiye değil yaratılışa bağlamayı uygun görüyoruz. Çünkü Tanrı'nın bir süreliğine yaşama son vermesi olarak yorumladığımız tufan hadiseleri sonrasında yaşam *kaldığı yerden* devam eder. Eskatolojide ise *yeni baştan* bir başlangıç öngörülür. Meraklı okurlar tufanın yaratılışa nasıl bağlandığı konusunda *Yaratılış Mitolojileri*'ne bakabilirler.[1]

Eskatoloji mitlerini bir araya toplamayı planlarken öncelikle medeniyet havzalarında neşet etmiş olan kutsal metinlere baktık. Mitin tanımında bulunan "kutsal hikâye" ile sıcak temasa bir kez daha şahit olduk. Kutsal kitaplarda anlatılan kıyamet pasajlarının neredeyse tamamının mitsel anlatılarla benzerlikler gösterdiğini görmek bizi şaşırtmadı. Çünkü Eliade'ın miti tanımlarken onu kutsaldan asla ayırmadığını biliyorduk. Bu konuda *Kur'an-ı Kerim*, *Eski Ahit* ve *Yeni Ahit* ayetlerinin birbirlerini bütünleyen ve onaylayan ifadelerine bir kez daha şahit olduk. İkincil kaynak olarak dinlerin tali yorumlarının yapıldığı geleneksel anlayışların hâkim olduğu kaynaklara başvurduk. Hadisler, rabbinik metinler ve rivayet kültürünün beslediği kaynaklar bu konuda kutsal kitapların sunduğundan daha fazla malzeme içeriyordu.

Kitabın oluşum sürecinde disiplinlerarası kaynakların karşılıklı okunması sayesinde, bir yandan teolojinin ne dediği, bir yandan konunun dinler tarihindeki tarihsel izdüşümleri, bir yandan arkeolojik kazılardan elde edilen kil tabletlerin okunup yorumlanması ile ilim dünyasına kazandırılmış kaynakların bilgileri ve en önemlisi sözlü edebiyatın günümüze kadar taşıyıp getirdiği sözlü mahsuller çalışmanın ortaya çıkmasına büyük katkı sağladı. Böylelikle teoloji, dinler tarihi, arkeoloji, güzel sanatlar ve edebiyat disiplinleri arasından derlenmiş kıyamet anlatıları ile insanlığın son valsine şahitlik edeceğiz.

Kitabın üç bölümü tek tanrılı dinler olan Hıristiyanlık, Yahudilik ve İslamiyeti içermektedir. Bu üç dinin kutsal kitapları üzerinden dünyanın sonuna dair ikaz ve uyarıları derlemek ve tali kaynaklardaki rivayet nakillerini bir araya getirmek daha net bir eskatolojik

---

[1] Gönül Yonar, *Yaratılış Mitolojileri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2015.

hikâye ortaya çıkardı. Bu üç dinin eskatolojik birikimlerinin birbirine benzemesi hem bu dinlerin kaynağı ile ilgilidir hem de dünya mitolojilerinde son fikrinin arketipal uzantılarının birbiriyle olan benzerliğiyle alakalıdır. Bu benzerliği diğer mit türleri arasında en fazla taşıyan eskatoloji mitleridir. Günümüze kadar gelmiş kutsal bir kitabı bulunmayan kültürlerin eskatolojik birikimleri ise daha çok sözlü kültür birikimlerinin ya da kutsal sayılan efsanevi anlatılarının taranması yoluyla bir araya getirilmiştir. Türk ve İran eskatolojik birikimi bu yolla derlenmiştir.

Bu çalışmada ilk kez üç büyük dinin dünyanın sonuna dair kutsal anlatıları bir araya getirilmiş, benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmuştur. Özellikle Mesih, Mehdi, Tanrı'nın Krallığı, binyılcılık, Deccal, Ye'cuc Me'cuc gibi konularda bu üç ilahi dinin birbirine ne kadar yakınlaştığı görülmüş, insanın yaratılmış her şeye karşı taşıması gereken sorumlulukların ortak bir geçmiş ve ortak bir gelecek üzerine bina edildiği ortaya çıkmıştır.

Yeryüzünün tek eskatolojik şehri olan Kudüs, üç semavi din için oldukça önemlidir. Bu şehrin Son Gün'de üstleneceği rolü de kitabın bölüm sonlarına ekledik.

Kitap oluşurken faydalandığım, Johacim Wach'ın Ali Coşkun çevirisiyle "Dinler Tarihi ve Din Felsefesinde Kurtarıcı ve Kurtuluş", Samuel Henry Hook'un *Ortadoğu Mitolojisi*, Ahmet Çapu'nun nitelikli çalışması *İbn Sina Gazzali ve İbn Rüşd'de Eskatoloji, Tarihin Sonunu Beklemek*'le Cengiz Batuk, *Ortadoğu Dinsel Gelenekleri*'yle Şinasi Gündüz, *Kıyamet Mitolojileri ve Dünyanın Sonları*'yla Malcolm Bull, *Yakındoğu Mitolojisi* için Joseph Campbell, genç yaşta aramızdan ayrılan Emir Kuşçu'nun çevirisiyle okuduğumuz Rudolf Bultmann'a ait *Tarih ve Eskatoloji* adlı çalışma ve son olarak olmazsa olmaz J. Frazer'den *The Golden Bough* (Altın Dal), adını anmam gereken eserlerdir. Bu eserlerin ya tamamında ya da bir bölümünde eskatoloji mitlerine yer verilmiştir. Bu kitaplarla paralel ilerleyen makale kaynaklarımızda ise daha çok dinler tarihi içinde kültürlerin mitsel inanışlarını ele alan bilgileri derleyerek çalışmamızı desteklemeye gayret ettik. Özellikle İran ve Türk mitolojilerindeki eskatolojik veriler hayli dağınık idi. İleride bu medeniyetlerin belli konulardaki mitolojik birikimlerini bir araya getirebilecek çalışmalara ihtiyaç olduğunu belirtmek gerekir. Mesela kutsal doğum mito-